

Kari E. Turunen

ARVOJEN KIRJA

ARATOR

ARVOJEN KIRJA

Kari E. Turunen

ARVOJEN KIRJA

ARATOR

© Kari E. Turunen

Arator Oy

www.arator.fi

Taitto ja kannet: Darya Olykaynen

Kannen kuvat: Esko Paakkola

ISBN 978-952-9619-37-5

Kirjan valmistaja ja painopaikka:

BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

SISÄLLYSLUETTELO

<i>LUKIJALLE</i>	<i>7</i>
<i>ARVOSTAMINEN JA ARVOKAS.....</i>	<i>9</i>
<i>VARSINAISET ARVOT</i>	<i>20</i>
<i>IHANTEET</i>	<i>55</i>
<i>ARVOSTUKSET.....</i>	<i>88</i>
<i>INHIMILLISESTI ARVOKKAAKSI KOETTU</i>	<i>113</i>
<i>TEOT</i>	<i>148</i>
<i>TEKOJEN ETIIKKA.....</i>	<i>168</i>
<i>TARKOITUKSET JA PÄÄMÄÄRÄT.....</i>	<i>209</i>
<i>KASVATUS JA ARVOT</i>	<i>223</i>
<i>KIRJALLISUUTTA.....</i>	<i>235</i>
<i>TEKIJÄN TEOKSISTA KÄYTETYT LYHENTEET:.....</i>	<i>236</i>
<i>VIITTEET.....</i>	<i>237</i>

LUKIJALLE

Arvoista puhutaan paljon, koska kyse on tärkeästä aiheesta ihmisen elämässä. Meidän täytyy tehdä jatkuvasti valintoja, ja päätöksiä ohjaa se, mitä pidämme arvokkaana. Varsinkin henkilökohtaisissa ja yhteiskunnallisissa murroksissa arvoja pohditaan ja niistä keskustellaan. Puhe arvoista on kuitenkin usein melko hämärää, eivätkä keskustelijat aina välttämättä tiedä, mistä todella on kyse.

Pyrin tässä teoksessa erittelemään arvon käsitettä. Taavoitteena on saada aikaan selvyyttä siitä, mitä sillä tarkoitetaan ja voidaan tarkoittaa. Olen yrittänyt jäsentää ja kuvata arvojen avaruuden siten, että esitys sisältäisi mahdollisimman laajalti kaiken ihmiselle arvokkaan.

Arvojen maailma on niin monitahoinen, että siihen kuuluvia seikkoja ei voi koskaan kuvata täydelleen. Tarkasteluni on yleiskatsauksellinen eikä kaikkia esiin tulevia ongelmia analysoida seikkaperäisesti. Monet uudet kysymyksenasettelut ansaitisivat tarkemman tutkimisen.

Arvojen analyysin jälkeen käsittelen ihmisen tekoja ja tekojen yhteyttä moraaliin. Toiminta ja arvot liittyvät luonnollisesti toisiinsa. Lopuksi käsittelen myös toiminnan tarkoituksia ja elämän päämääriä. Kasvatus on pitkälti arvokasvatusta, mitä luonnehdin teoksen viimeisessä luvussa.

Muutamiin omiin kirjoihini viitataan usein, koska tämä teos on osa laajempaa näkemystäni ihmisestä. Ei ole mielekästä selvittää tässä laajasti sellaisia asioita, joita olen

tarkastellut muualla. Kirjoistani käytän lyhenteitä, joiden merkitys ilmenee kirjallisuusluettelosta. Viitetekstit ovat kirjan lopussa.

Lukujen loppuun on liitetty kysymyksiä ja tehtäviä, jotka osaksi laajentavat aihetta ja ovat näin tavallaan kommentteja käsiteltyihin asioihin. Ne kannattaa ainakin lukea läpi.

Teos on julkaistu ensimmäisen kerran 1992 nimellä Arvojen todellisuus. Käsillä olevaan versioon on tehty luettavuutta parantavia muutoksia ja lisätty viittauksia allekirjoittaneen uudempiin teoksiin.

Toivon lukijalle arvokkaita lukukokemuksia!

Kari E. Turunen

ARVOSTAMINEN JA ARVOKAS

Normaalisti kehittyneeseen ihmiskehoon kuuluu suuri joukko osia, jotka ovat muotoutuneet lajille tyypillisesti, kuten kaksi kättä, sydän ja aivot. Vastaavasti myös inhimillisessä kokemuksessa on luonteenomaiset laatunsa ja energiansa. Sielunelämässä esiintyy omia ilmiöitään: ajattelua, älykkyyttä, tunteita, mielikuvia, käsityksiä, tarpeita. Myös nämä kuuluvat ihmisen olemukseen.

Yksi merkittävä sisäisen elämän ilmiö on arvostaminen. Arvostamisen ilmiö sellaisenaan ei ole ollut seikkaperäisen tutkimuksen kohteena, vaikka se läpäisee koko ihmisen kokemuksen ja elämän. Tässä ensimmäisessä luvussa kiinnitän yleisesti ja johdattelevasti huomiota tähän sisäiseen taipumukseen ja reaktioon. Tarkemmin ja järjestelmällisemmin erittelen arvokkaaksi kokemista seuraavissa luvuissa.

Arvostamisen ilmiö

Tuskin mikään on ilmeisempää kuin se, että inhimillinen todellisuus on arvostusten läpäisemä. Koettu maailma ei ole neutraali; jotkin asiat koetaan arvokkaammiksi kuin toiset. Asioita tavoitellaan niiden arvon takia, ja niiden saavuttamista tai omistamista pidetään suotavana. Arvostukset liikuttavat ihmisiä sekä sanan konkreetissa että kokemuksellisessa mielessä.

Arvostaminen on myös kulttuurin keskeisimpiä ominaisuuksia; yhteiskunta on tavallaan arvostusverkosto. Todelisuus värittyy arvostuksista. Elämässä toteutuu hyvin monella tasolla "arvon antoa". Asioihin, esineisiin, symboleihin, tapahtumiin, henkilöihin, kykyihin ja laitoksiin kohdistuu arvostusta. Arvostamisen kohteet ja sisällöt omaksutaan yleensä lähiyhteisöistä ja elämäntavasta, mutta toisaalta se on myös sielunmaisemaan kuuluva perusreaktio. Siinä on jopa jotain automaattista, se toimii kaiken aikaa: jokainen arvostaa jotain. Arvostaminen on siis yksi keskeinen sielun toiminto eli funktio.

Arvostaminen ja toiminta

Arvostaminen tulee esiin inhimillisessä toiminnassa: se ilmentää arvostuksia. Ehkä voidaan osoittaa sellaista tahatonta toimintaa, jossa näin ei ole, mutta silloin on kyse poikkeustapauksesta. Arvostaminen on itse asiassa tahdon sielunilmiöön kuuluva rakenteellinen komponentti.¹ Teko ilmentää aina arvostuksia ja niihin liittyviä päätöksiä.

Kuinka sitten arvostaminen ilmenee toiminnassa? Me yksinkertaisesti osoitamme arvostustamme hankkimalla tietynlaisia tavaroita, pyrkimällä koulutukseen tai tavoittelemalla taitoja, oppiarvoja, tehtäviä, virkoja, arvonimiä, taidetta, julkisuutta, valtaa, vapaa-aikaa, matkoja. Me myös arvioimme ihmisten suorituksia ja menestymistä joistakin näkökohdista käsin, jotka ilmentävät arvostamista. Työntekijöiden, urheilijoiden, taiteilijoiden, poliitikkojen, tutkijoiden, yleensä eri alalla toimivien ihmisten suorituksia arvioidaan ja mahdollisesti arvostetaan. Ennen kaikkea puhe ja laajemmin kie-
li on tärkeä arvostusten ilmaisija ja välittäjä.

Arvostamisen maailma on hyvin laaja. Konkreettisten asioiden ohella me arvostamme myös rehellisyyttä, huomaavaisuutta, hyvää käytöstä, kauneutta, hyvyttä, terveyttä,

henkistä kypsyyttä, vapautta, itsenäisyyttä, lahjakkuutta ja muita ominaisuuksia ja toimintatapoja. Osa näistä arvostuksen kohteista on jotain sellaista, jota kutsutaan myöhemmin tässä teoksessa ihanteiksi tai arvoiksi.

Arvostukset vaihtelevat paikasta ja ajasta toiseen. Ihmiset arvostavat eri asioita, ja jossain tapauksessa se voi johtaa hankauksiin. Arvostaminen ilmiönä on jotain hyvin todellista, silloinkin kun ilmaistaan epäarvostusta. Esimerkiksi toisten ihmisten tapoihin tai jonkin kulttuurin pyhiin paikkoihin (symboleihin) kohdistuvat epäarvostuksen ilmaukset saattavat johtaa vaikeisiin ristiriitoihin.

Arvostaminen ja tyydytys

Vaikka arvostaminen on oma suhteellisen itsenäinen ja omaleimainen sielunliikkeensä, on selvää, että se on monin tavoin riippuvainen muista sielunilmiöistä. Arvostamisella on aina taustansa ja yhteytensä sekä yksilössä että yhteisössä.

Inhimillisessä kokemuksessa näyttäisi olevan yleensä ulottuvuus, jonka ääripäitä voi luonnehtia sanoilla miellyttävä ja epämiellyttävä. Vaikka tämä ulottuvuus on taustaltaan monisäikeinen ja vaihteleva, se on kuitenkin ilmeinen ja kokemuksena varsin selvä. Näin on ymmärrettävää, että aivan perustasolla ihmisen arvostukset riippuvat miellyttävyyden tuntemuksista. Miellyttävät tuntemukset puolestaan voivat perustua niin aistien välittämiin elämyksiin kuin myös sosiaalisesti myönteisiin kokemuksiin.

On luonnollista, että arvostamme asioita, jotka tuovat miellyttäviä kokemuksia tai estävät erilaisia epämiellyttäviä kokemuksia. Ihmisen arvostukset tosin voivat tässäkin suhteessa vaihdella. Yksilö voi olla valmis hyvin epämiellyttäviin kokemuksiin ja kestää jopa tuskia ja vaikeuksia, jotta saavuttaisi jotain, jota arvostaa erittäin paljon. Itse asiassa, vaikka ihminen tavoittelee miellyttäviä elämyksiä, kuvastavat

elämä, elämäntapa ja kulttuuri usein myös sitä, että ihmiset ovat valmiita sietämään vaivoja saavuttaakseen jotain arvokkaaksi koettua.

Miellyttävien kokemusten tavoittelu liittyy läheisesti tyydytyksen käsitteeseen. Ehkä nämä käsitteet menevät aika tavalla päällekkäin, mutta on luontevampaa puhua tyydytyksestä monien sellaisten elämysten kohdalla, jotka eivät välttämättä ole muutta mutkitta miellyttäviä. Näin ihmisen voi nähdä tavoittelevan laajasti katsoen myös tyydytystä elämäänsään, esimerkiksi sosiaalista tai henkistä tyydytystä.

Arvostus ja perustarpeet

Miellyttävät kokemukset liittyvät usein tarpeisiin. Tosin tarpeen käsite on sekä tavanomaisessa että myös tieteellisessä puheessa varsin monimerkityksinen. Yksinkertaisimmat tarpeet ovat fysiologisia, esimerkiksi nälkä ja jano. Nälkäisinä ja janoisina, nälkää ja janoa kokevina meidän on pakko arvostaa niitä tyydyttäviä aineita. Juomisessa ja syömisessä on silti olennaista myös aistien suoma tyydytys eikä vain fysiologisen tarvetilan tyydytys.

Mutta ravintoon ja ravinnon nauttimistapoihin liittyy mitä moninaisimpia arvostustekijöitä, jotka syntyvät lähinnä kulttuurista. Arvostukset säätelevät erilaisia valmistusaineita ja ruokalajeja samoin kuin käyttäytymistä ruokailun yhteydessä. Näin yksinkertainenkin toiminta, joka tähtää tyydytykseen, paisuu laajaksi kulttuuriseksi ilmiöksi. Kyse on myös maun kehittämisestä sanan monessa mielessä. Ruokailu saat-
taa saavuttaa korkeatasoisia ulottuvuuksia, hienostuneita tyydytyksen muotoja. Ihminen voi nähdä valmistamisessa, esillepanossa, tarjoilussa ja muussa ruokaan liittyvässä vaivaa, ja ravinnon ympärille onkin kehittynyt monimuotoista elinkeinotoimintaa. Sama koskee muita perustarpeita, esimerkiksi suojan, lämmön tai seksuaalisuuden tarpeita.

Vaikka perustarpeet ovat fysiologisesti ehdollisia, niihin liittyy paljon toimintoja ja kokemuksia, joihin saavutetaan suhde vain oppimalla niitä kulttuurista. Elämäntavan ja kulttuurin tarjoamat virikkeet ovat välttämättömiä, että ihminen voi monipuolistaa niitä miellyttäviä kokemuksia, joita fysiologisten tarpeiden tyydytykseen liittyy. Vaikka ihminen kehittyy jossain määrin myös itsenäisesti, kehitys tarvitsee välttämättä ympäristön malleja.

Korkeammat tarpeet ja arvostaminen

Inhimillisten tarpeiden kirjo on itse asiassa varsin rajaton. Elämänmuodon kehittyessä ja monipuolistuessa kehittyvät myös tarpeet ja niin muodoin arvostuksen kohteet. Tässä ei ole syytä lähteä kartoittamaan tarpeiden jatkuvasti kehittyviä muotoja. Ihmisen tarpeiden moni-ilmeisyyttä kuvastaa se, että kaiken yltäkylläisyyden keskellä myös erilaisia askeettisia elämänmuotoja arvostetaan. Ne voivat siis olla arvostuksen kohteena ja ohjaamassa elämän suuntaa. Ylipäättään aina arvostetaan jonkinlaista pidättyväisyyttä tarpeiden tyydytyksessä; se lienee välttämätöntä kulttuurin jatkuvuudelle.

Yksilö voi näin hakea myös syvää henkistä tyydytystä. Ihmisellä sanotaan olevan muun muassa tiedonjanoa, totuuden nälkää ja velvollisuuden noudattamisen sisäisiä paineita. Usein puhutaan vaikeasti määriteltävästä itsensä toteuttamisen tarpeesta, johon voitaneen hakea tyydytystä kovin erilaisista elämäntavoista tai ammateista. Vaikka taiteesta ei aina puhuta tarpeena niin on selvää, että se on monenlaisen arvostuksen kohteena. Samoin uskontoa, uskonnollisia kokemuksia ja tapoja arvostetaan.

“Korkeiden” tarpeiden ja pyrkimysten perusteena ja taustana saattaa olla hyvin monimutkaisia teorioita ja maailmankatsomuksia. Näin myös oppeja arvostetaan ja

niiden arvosta voidaan kiistellä. Niiden puolesta on käyty ja käydään sotiakin. Opit asettavat toisaalta asiat ja toiminnot arvojärjestykseen. Luonnollisesti tämä voi aiheuttaa erilaisten aatteiden kannattajien välille arviointivaikeuksia ja ristiriitoja.

Arvostusasteikot

On selvää, että arvostukset heijastuvat tunteissa: ihasuksena, tyytyväisyytenä, ärtymyksenä, pettymyksenä, loukkaantumisenä ja vihana. Tunteet ilmentävät usein nimenomaan tiedottomia tai puolitiedottomia arvostuksia sekä muita sisäistyksiä ja sitoumuksia. Yhteisöissä ja yksilöiden mielessä elää ”arvostusasteikoita”, olivatpa ne sitten johdonmukaisia tai eivät.

Arkisissa vaihtelevissa tilanteissa arvostuksemme toimivat lähes huomaamattamme; emme aseta niitä kyseenalaisiksi. Tämä kuuluu luonnolliseen elämään. Tähän liittyen yksilöstä voi tuntua myös siltä, että olisi olemassa jokin annettu tai oikea arvostusperusta. Ehkä koemme niin aina jossain määrin. Äärimmäisessä omnipotenssissa (kaikkivoipaisuudessa) yksilö saattaa kokea edustavansa tällaista oikeaa asioiden arviointia. Mutta ilmeisesti yksilö edustaa vain jotain satunnaista näkemystä — vai onko sitten oletettava oikeiden arvostusten maailma? Monet arvojen uudistajat ovat näin kokeneet. Tämä on vaikea kysymys, jota sivutaan usein jatkossa.

Yksilön on käytännössä varsin raskasta vastustaa vallitsevia arvostuksia. Ne tekevät tiedottomasti pesän myös hänen omaan mieleensä ja sieluunsa, joten taistelu on usein käytävä ensin siellä. Vallitsevien arvostusten vastustaminen herättää monesti ärtyneitä vastareaktioita, mikä osoittaa, että kyse on sisäistyneistä, osaksi persoonallisuuden rakenteiksi muuttuneista tekijöistä.

Joskus on hyvä yrittää todella selvittää myös itselleen se, mitä todella arvostaa. Useimmat arvostukset ovat nimittäin varsin tiedottomia, kasvatuksessa huomaamatta omaksutuja; lapsella ei ole valinnanvaraa. Jos selvitystyön tekee rehellisesti, se voi paljastaa yllättäviä asioita, koska yksilö on esimerkiksi yleisen mielipiteen paineessa saattanut piilottaa itseltään ja muilta todelliset arvostuksensa ja tavoitteensa. Tiukoissa tilanteissa ja vaikeiden ratkaisujen hetkellä ne tulevat kuitenkin esiin. Tällöin muodikkaat ja ikään kuin tietoisuuden pinnalle, ”näytille”, nostetut asenteet monesti katoavat.

Arviointi

Ihminen on olento, joka myös arvioi asioita. Kehittynyt inhimillinen tietoisuus tekee näin hyvin tietoisesti, vaikka arviointi toteutuu arjessa varsin huomaamatta ja myös tiedottomasti. Arviointi on välitöntä mielen ja sielun reagointia, niin että sitä voi verrata muuhun elimistön ja mielen automatiikkaan; ehkä juuri siksi arviointiin ei ole paljon kiinnitetty huomiota. Arviointi edellyttää kriteerien eli arviointiperusteiden olemassaoloa ja soveltamista. Siinä on kyse asioiden tai suoritusten vertaamisesta johonkin. Näin ollen on selvää, että myös arvostukset vaikuttavat arviointiin ja päätöksentekoon.

Se että jokin ilmiö on olemassa tai sitä harjoitetaan, osoittaa jo sinänsä, että siihen kohdistuu arvostusta, ehkä hyvin laajaa yhteiskunnallista arvostusta. Yksilöt asettavat usein huomaamattaan ilmiöt ja harrastukset jonkinlaiseen arvojärjestykseen. Tämä koskee niin taloutta, taidetta, tiedettä, kasvatusta, urheilua kuin myös uskontoa ja niiden keskinäisiä suhteita.

Arvioinnissa käytetyt perusteet saattavat olla joko kvantitatiivisen selkeitä tai sitten hyvin epämääräisiä ja tuntumiin pohjautuvia. Vaikka ne olisivat sinänsä johdonmukaisia ja selkeitä, ei niitä aina voida selkeästi muotoilla ja ilmoittaa, ajatellaan esimerkiksi viinien laatua tai laulutaidetta. Perinteet, koulukunnat ja maut vaikuttavat arviointiperusteisiin. Näin ollen niihin voidaan suhtautua joskus hyvin kiihkeästi. Arviointiin liittyy arvostamista, arvostelua ja myös tuomitsemista. Se on yleistä varsinkin käyttäytymisen ja moraalin arvioinnissa.

Itse arviointi on erittäin luonnollista, ja se kuuluu ihmisen olemukseen. Jo varhain lapsi alkaa arvioida omia suorituksiaan, vaikka tämä aivan ilmeisesti johtuu osin ympäristön reaktioista. Lapsi korottaa vaatimustasoaan sitä mukaa kuin havainto ja suoritustaso kehittyvät. Koko inhimillinen elämä perustuu jatkuvaan toiminnan arviointiin. Näin ajatellen yhteiskunta ja ihmisen elämä ilmentävät arvostuksia.

Arvostukset ja kulttuuri

Edellä on viitattu usein siihen, että ympäröivä kulttuuri on suurelta osin yksilön arvostusten lähde. Se sekä herättää että viljelee arvostamista. Itse asiassa kulttuurin syvimpänä olemuksena voi pitää arvostusten luomista ja ylläpitämistä. Ei ole syytä unohtaa muodin ja mainonnan suurta, vaikka usein ohimenevää vaikutusta arvostuksiin. Kaikilla elämäntiloilla esiintyy muun muassa arvostusmuotia.

Ihmisyksilön kehitys riippuu ratkaisevasti virikkeistä, erityisesti inhimillisistä virikkeistä. Mutta ihmisessä esiintyy myös erikoista yksilöllisyyttä, joka voi johtua monesta syystä. Perinnöllisyys, satunnaiset elämäntilat, kasvatus ja erityiset kokemukset, mutta mahdollisesti jokin syvempi yksilöllisyyden, minuuden paine, tekevät ihmisistä enemmän tai vähemmän yksilöllisiä. Ihminen ilmentää näin myös

Teemme jatkuvasti valintoja ja päätöksiämme ohjaa se, mitä pidämme arvokkaana. Henkilökohtaisissa ja yhteiskunnallisissa murroksissa arvoja pohditaan ja niistä keskustellaan. Teoksessa eritellään arvon käsitettä ja pohditaan myös toiminnan tarkoituksia ja elämän päämääriä. Tavoitteena on saada aikaan selvyyttä arvojen, ihanteiden, arvostusten ja kokemusarvojen kokonaisuuteen.

YTT, dos. Kari E. Turunen

ISBN 978-952-9619-37-5

www.arator.fi